

Les representacions d'alumnes de segon de Primària sobre les llengües de l'entorn i el seu aprenentatge a través de l'escriptura d'autobiografies lingüístiques

Paulina Ribera
Universitat de València

Contingut de la comunicació

Els resultats parcials que presentem formen part d'una investigació realitzada a partir de la demanda de l'escriptura d'una autobiografia lingüística a alumnes de nivells educatius de 2on i 6é de Primària, 4art d'ESO i Universitat (2º curs de Magisteri) de centres de la ciutat de València en tres llengües (espanyol, català i anglès). L'objectiu és indagar l'escriptura de l'alumnat en la seua materialitat i, igualment, com a expressió de les seues experiències sobre l'aprenentatge lingüístic i en relació amb el fet multilingüe¹. Els objectius específics són:

1. Conèixer les representacions dels alumnes sobre la societat multilingüe en què es troben immersos i sobre l'educació plurilingüe que estan rebent, sobre els seus aprenentatges lingüístics i sobre les actituds generades en ells a partir d'aquestes experiències.
2. Tenint en compte la temàtica i el punt de vista des del qual organitzen les seues produccions, estudiar el domini de l'escriptura tant en els aspectes vinculats al codi com a l'expressió de la seua visió del món.
3. Recercar les consecucions i dificultats en els distints nivells educatius esmentats i, en conseqüència, la progressió en l'aprenentatge de l'escriptura.
4. Observar les similituds i diferències presentades en l'escriptura dels textos mitjançant l'ús de les llengües més presents en el nostre sistema educatiu (valencià, castellà, anglès).

La investigació pren com a marc teòric les aportacions de l'interaccionisme sociodiscursiu i les propostes comunicatives i pragmàtiques que postulen la diversitat i l'ús com a eixos de reflexió sobre el llenguatge.

Pel que fa al concepte de representació, que constitueix el focus del treball que presentem, ens hem remetre a Serge Moscovici (1961, 1976) qui, en l'inici dels anys 60 i des del camp de la psicologia social, agafa el terme del sociòleg Émile Durkheim (1947).

L'autor defineix les representacions com a sistemes de valors, idees i pràctiques la funció dels quals és doble: 1) que els individus disposen d'ells com a mitjans per orientar-se en el medi social i material i controlar-lo; 2) que estiguen a l'abast dels membres d'una comunitat com a mitjà per

¹Es tracta d'un projecte d'investigació finançat (referència UV-AE-08-2442 i GVA/2009/105) de GIEL (Grup d'interacció i ensenyament de llengües). L'estudi parcial que es presenta ha estat dut a terme per l'autora de la comunicació junt a Adela Costa.

als seus intercanvis i com a codi per anomenar i classificar els diferents aspectes del seu món, de la seua història individual o col·lectiva. “La representació social es un corpus organitzat de coneixements i una de les activitats psíquiques gràcies a les quals les persones reflecteixen la realitat física i social intel·ligible, s’insereixen en un grup quotidià d’intercanvis (...)” (pp 33-34). Les representacions individuals o socials fan que el món siga el que nosaltres pensem que és o ha de ser.

Jodelet (1989) avança en la definició del concepte i explica les representacions com a sabers elaborats i compartits socialment, amb un sentit pràctic i que concorren en la construcció d’una realitat comuna a un conjunt social: “són fenòmens complexos que els ser humans fabriquem per a ubicar-nos i orientar les nostres accions respecte dels altres ser humans”. Segons l’autora és un tipus de coneixement espontani, ingenu, que es constitueix a partir de les nostres experiències, però també de les informacions, els coneixements i els models de pensament que rebem i transmetem a través de la tradició, l’educació i la comunicació social. No es construeix el saber de les representacions com a saber de sentit comú a partir del no res, en un buit social, sinó que es construeix dins de la praxi, però també de la praxi discursiva que va travessant la societat.

Com indica Perrenaud (1997) les representacions, en la mesura que no són una imatge reflex de la realitat sinó una interpretació d’un objecte de la realitat, tenen necessàriament un caràcter subjectiu i presenten sempre un desajust amb el seu referent. La mateixa idea l’havia explicat Develay (1992) dient que les representacions són una “teoria personal” del subjecte que pot situar-se a més o menys distància del concepte. Les representacions són peces essencials de la nostra epistemologia, almenys pel que fa al nostre coneixement del sentit comú (Mannoni, 1998).

Seguint Perrenaud (1997), les representacions són interpretacions que tracten de fer intel·ligible, amb uns mitjans o altres, un món que, si no, perillaria d’escapar-se’ns. Cal distingir-les del saber dit “savi”, que és produït per especialistes o científics. Podem inferir que una de les intencions pràctiques de les representacions consisteix a fer familiar allò desconegut, amb l’objectiu de reduir la distància que ho separa d’allò conegut.

Cal posar de rellevància la idea que les representacions no solament són cristal·litzades en les conductes sinó que també són vehiculades pels discursos (Jodelet, 1989). Per això és interessant analitzar el discurs de les persones sobre el tema que en cada ocasió es desitja estudiar.

Diversos grups d’investigació del nostre entorn estan duent a terme estudis sobre representacions (o pensament) i multilingüisme. Entre altres, el grup PLURAL (Universitat de Barcelona), que ha estat encapçalat per Cambra (2000) o el grup de la Universitat de Mondragón, amb Matilde Saiz i Mª Pilar Sagasta. Dins del grup GIEL de la Universitat de València, Ribera, Costa, García Gómez, del Pozo i García Pastor (2008, 2009), han fet estudis sobre les representacions dels estudiants de Magisteri envers el fet plurilingüe i la seua formació com a futurs mestres.

Metodologia

La recerca que presentem s’ha fet a partir dels textos de dos grups de segon de Primària d’un mateix col·legi que segueixen programes oficials diferents. Un d’ells, el PIL (Programa d’immersió lingüística)², té el valencià com a llengua escolar amb més presència. En l’altre, el PIP (Programa d’incorporació progressiva), el castellà és la llengua dominant i el valencià es va incorporant de manera progressiva, si bé hi ha un temps dedicat a aquesta segona llengua des de l’inici d’Infantil. En els grups de la nostra recerca, el PIL té 25 alumnes i el PIP, 20.

²Las línies en valencià de la ciutat de València són PIL per haver-hi una majoria de famílies castellanoparlants. No obstant això, hem comprovat que en el cas del grup PIL estudiat hi ha bona part dels alumnes (10) que són de famílies en què un o dos dels pares són valencianoparlants.

Pel que fa al procediment per a la recollida de les dades, la consigna (quadre 1)³ va ser facilitada per escrit a les mestres. Elles havien de comunicar-la oralment. Per tal que la tasca tinguera sentit i hi haguera destinatari, es va explicar als alumnes que els textos eren per a professors dels estudiants de Magisteri, dels futurs mestres, interessats per conèixer el que ells pensaven sobre el tema.

Volem que ens conteu la vostra història lingüística, és a dir, que ens digueu quines llengües sabeu, quan les heu après, on les heu après. Si coneixeu persones que parlen altres llengües diferents i com podeu comunicar-vos amb elles. Si us agradaria aprendre més llengües i per què. El títol serà “La meua història lingüística”. Podeu començar escrivint el vostre nom i explicant quina és la llengua que parleu a casa, el que sabeu d’altres llengües...”

Quadre 1. Consigna per als alumnes de segon de Primària

Per arribar a determinar les categories de les representacions, la metodologia utilitzada va ser la següent. A partir dels objectius de la investigació i del marc teòric, que ens donava pistes sobre allò que podíem trobar, férem una recerca detallada de las categories mitjançant la lectura dels textos del corpus en català i espanyol de segon i sisé de Primària, quart de l’ESO i segon de Magisteri. El procediment consistia a anar prenent nota de les expressions i idees que podien ser indicatiu d’allò que preteníem explicar. Les esmentades expressions o idees anaren conformant una relació acumulativa que emergia dels textos. A cadascuna de les idees, o idees clau, li donàrem una denominació que reflectia el seu contingut. Es va configurar així una llista de categories que després s’ordenà per temes. El resultat es pot veure en el quadre 2. A la llum del que anara emergint al llarg del procés d’anàlisi de les dades, la llista de temes i categories hauria de ser modificada.

- Què diuen sobre les llengües que saben i sobre l’ús que en fan
- Referència a les llengües que saben i al coneixement que en tenen
 - Llengua que més usen i àmbits d’ús
 - Referències als aspectes en què són competents i aquells en què no ho són
 - Referències al que és important saber d’una llengua
 - Beneficis cognitius del bilingüisme / relació entre llengua i pensament
- Què diuen sobre el seu aprenentatge
- Quan han après
 - Com han après
 - Per què han après
 - Amb qui han après
 - On les han après
 - Com s’inicien en les llengües
 - Sentiments positius/negatius envers l’aprenentatge de llengües i el seu procés
 - Facilitat/dificultat per aprendre llengües
 - Interés per aprendre’n
- Què diuen sobre com els han ensenyat les llengües
- Referències a com s’ensenyen les llengües
 - Referències al nivell educatiu en què s’ensenyen
- Què diuen sobre l’entorn en què viuen
- Referències a l’entorn multilingüe o monolingüe
 - Referència a companys i altres persones que parlen altres llengües
 - Reconeixement de dificultats o possibilitats de comunicar-se quan es parlen llengües distintes

³La consigna, si bé era similar per als diferents nivells educatius, va ser adaptada per a cadascun d’ells.

Què diuen sobre la funcionalitat de les llengües

- Per a què serveixen
- Quines voldrien aprendre i per què
- Referències a la necessitat de saber llengües en la societat actual
- Valoració explícita del plurilingüisme, del fet de ser plurilingüe
- Referències al que és important saber d'una llengua

Què diuen sobre alguns temes sociolingüístics

- Apreciació/menyspreu d'una llengua
- Al·lusions a la diversitat lingüística i valoracions positives o negatives
- Qualitats de les llengües
- Vinculació de la llengua al territori
- Desig de conèixer altres cultures
- Relació entre llengua i cultura

Quadre 2: Temes i categories de representacions del conjunt de grups (2on. i 6é. de Primària, 4art. d'ESO i 2on. de Magisteri) en català i espanyol.

Anàlisi de les dades i resultats

Per a l'anàlisi de les dades, a partir de la llista de categories i temes, analitzarem els textos dels alumnes dels dos grups (PIP i PIL) de segon de Primària per a buscar les idees clau que s'hi manifestaven. Elaborarem un quadre per a cada grup creuant les dades de cada alumne i els temes de les categories. En la confluència d'ambdós, queden reflectides textualment les expressions corresponents dels alumnes. Es va fer així l'anàlisi de les representacions de l'alumnat de cada grup. Després, tenint en compte les representacions manifestades per cadascun dels grups, procedirem a la comparació d'ambdós per arribar a les conclusions.

Pel que fa als resultats, cal assenyalar que no hi ha referències al passat en cap dels dos grups; parlen de present i de futur, però no de fets passats. Cal tenir en compte que es tracta d'infants de 7-8 anys amb una història encara curta, però se'ns planteja ara la necessitat d'aprofundir en el tema: en aquesta edat encara no es té la capacitat de poder narrar el passat de la pròpia història lingüística? Ha estat una particularitat dels nostres grups o pot tenir a veure la consigna?

Hi ha un altre aspecte rellevant que és comú als dos grups: no hi ha cap referència, en ambdós grups, a las categories dels temes "Ensenyament de llengües" i "Funcionalitat de les llengües" que, en canvi, apareixen en els grups de nivells educatius superiors. Quant als altres temes, els resultats són els següents:

Llengües que parlen i ús que en fan:

En el PIP tots els alumnes es refereixen al castellà com a única llengua d'ús en el seu àmbit familiar, a excepció d'alguns casos (9) com aquests:

- Mis paderes hablan castellano y entienden el valenciano
- Hablamos en espanol y valenciano
- Mi papá casi abla siempre en valenciano. Mi mama abla en castellano.
- Se un poco de francés pero no tanto
- De pequeño aprendí francés pero ahora no me acuerdo mucho
- Hablo en tres distintos idiomas.

En el PIL, a excepció de 5 alumnes, tots fan referència a dues llengües com a mínim. D'ells, 8 diuen que "parlen" tres llengües (castellà, valencià i anglès / francès / búlgar / àrab). Alguns (4) assenyalen que amb un dels pares parlen valencià i amb l'altre, castellà. Sis alumnes expliciten que parlen castellà a casa i altres al·ludeixen al fet que a casa parlen en castellà i, a l'escola, valencià.

Les famílies dels alumnes del grup són bàsicament castellanoparlants (15) però, òbviament, han pres l'opció que l'infant estiga escolaritzat en valencià.

Aprenentatge de llengües

En el PIP cal destacar els aspectes següents: parlen de les llengües estrangeres que volen aprendre en un futur: sobretot francès i anglés; en algun cas, altres com l'alemany, l'argentí, l'italià o el rus.

No es refereixen a l'aprenentatge de llengües en el moment present, ni al col·legi ni fora d'ell; sols 5 alumnes parlen dels aprenentatges actuals:

- Voy a una academia de inglés. En el colegio damos inglés.
- Cuando salgo del cole voy a una academia a aprender el idioma, ingles.

No hi ha cap al·lusió a l'aprenentatge del valencià ni del castellà. Els motius a què es refereixen per a l'aprenentatge de llengües estrangeres són sobretot el desig de viatjar:

- De mayor quiero aprender a hablar Francés. Quiero ir de viaje a paris.
- Me gustaria ir a Francia alli ablare ingles

Però també apareixen altres motius (laborals, culturals, familiars...):

- Tambien me gustaria trabajar en una agencia de viajes, y ay que aprender muchos idiomas.
- Me gustaria leer cuentos en inglés.
- Mi madre Habla Frances por eso me gustaria aprender.

Per part dels alumnes del PIL cal assenyalar: molt majoritàriament fan referència als aprenentatges actuals de dues o tres llengües al col·legi (castellà, valencià, anglés). En el cas de l'anglés diuen que l'aprenen a l'escola i fora d'ella.

No expressen motius per aprendre llengües. Sols dos alumnes parlen del desig dels pares:

- "...perqué m'ha mare volia que jo estudiara el Valencià"
- "... per això els meus pares volen que estudiava Valencià."

Alguns manifesten sentiments positius cap a l'aprenentatge de llengües:

- Ami m'agrada molt estudiar Castella i no m'agrada estudiar angles.

Igualment en altres casos parlen de la facilitat o dificultat per aprendre llengües

- ...se castella i es molt facil pero angles no es gens facil

Entorn en què viuen

En el grup PIP hi ha 9 alumnes que fan referència a persones que parlen llengües estrangeres. D'ells, 8 es refereixen a persones que "veuen pel carrer", que no són del seu entorn pròxim:

- Cuando voy por la calle veo gente que habla de otro idiomas diferente.
- Muchas veces he encontrado a Ingleses, franceses y etc.

Només hi ha un alumne que es refereix a algú que li és pròxim:

- Uno de mis amigos abla ingles.

En el grup PIL les referències (14) a les llengües que parlen les persones del seu entorn són freqüents. Fan al·lusions a amics (de dins i fora de l'escola) que parlen altres llengües, tant estrangeres (brasiler, francès, anglés) com castellà i valencià. Molts d'ells (7) parlen d'una companya àrab que, quan arribà a la escola "només parlava àrab", però després aprengué valencià i castellà.

- I una xiqueta que es diu Zarha quan va arribar soles sabia parlar es Arap. Pero ara lla sap el castella i el Valencià.

Pel que fa al reconeixement de dificultats o possibilitats de comunicar-se quan es parlen llengües distintes, una alumna diu:

- conec gent de Francia es un pacet dificil entendre als francesos

Destaquen amb certa admiració que, aquells companys que en arribar al col·legi sols parlaven la pròpia llengua (àrab i brasiler), “han après a parlar castellà, valencià i anglés”, cosa que manifesten com un avantatge.

Diversos temes sociolingüístics

El PIP es refereix al desig de conèixer altres cultures, vinculant-ho al desig d'aprendre llengües estrangeres. En canvi, en el PIL majoritàriament les referències en aquest sentit són per a valorar el valencià; en alguns casos, també el castellà i en un, el francès. Cap destacar que l'alumna àrab manifesta (per dues vegades) rebuig cap a la seua llengua:

- la meua llengua es arap. I no magrada gens
- ... i magrada molt gens el arap

Conclusions

Les representacions que manifesten un grup i altre són distintes. Els resultats són rellevants, sobretot si tenim en compte que es tracta d'alumnes d'un mateix col·legi. El grup PIL sembla ser més conscient que el PIP de l'entorn multilingüe en què viu i de l'educació plurilingüe que rep. Aquesta conclusió deriva del conjunt de les representacions que manifesten els alumnes i que ara concretem.

En el PIP les referències són sobretot a una llengua, el castellà. En el PIL les al·lusions són majoritàriament a dues o tres llengües. Així, aquest grup al·ludeix a les dues llengües oficials (castellà, valencià), mentre que en el PIP quasi no hi ha referències al valencià. Ambdós grups es mostren interessats per l'aprenentatge de llengües estrangeres.

El grup PIP al·ludeix a aprenentatges futurs i de llengües estrangeres. I quasi no parlen d'aprenentatges actuals a l'escola o fora d'ella. En canvi els alumnes del PIL molt majoritàriament fan referència als aprenentatges en el col·legi de dues o tres llengües (castellà, valencià, anglés). Així, els primers es refereixen a les llengües estrangeres amb sentit utilitari de futur, però no com a llengües que formen part del seu entorn; els alumnes del PIL es refereixen a les llengües estrangeres como a part del seu context. I el primer grup no sembla ser conscient del fet que els estan ensenyant varies llengües al col·legi, mentre que el segon fa moltes referències a aquests aprenentatges.

Els alumnes del PIP, quan es refereixen a persones que parlen llengües estrangeres, aquestes no són del seu entorn pròxim. Els del PIL, en canvi, fan referència a gent que “parla” llengües estrangeres i a altres que parlen castellà i/o valencià.

Sobre els motius per a l'aprenentatge de llengües, el PIP sobretot n'addueix de caràcter pràctic en relació a les llengües estrangeres (viatges, treball...), mentre que en el PIL no apareixen motius d'aquest tipus i, es refereixen, en canvi, al desig dels pares perquè aprenguen valencià. I pel que fa a les valoracions respecte dels seus aprenentatges, en el PIP pràcticament no apareix cap comentari i, per contra, en el PIL sí que hi ha valoracions que manifesten sentiments positius cap a l'aprenentatge de llengües i molt especialment cap al valencià. Així, el grup PIL mostra aquests sentiments, mentre que el grup PIP fa valoracions utilitàries de les llengües estrangeres.

En conjunt, els alumnes del PIP es mostren en un context més monolingüe, mentre que els del PIL manifesten trobar-se en un ambient més multilingüe. Dit d'una altra manera, els primers semblen estar distants de la diversitat lingüística de l'entorn pròxim; els segons manifesten formar part d'aquesta diversitat.

En un altre aspecte, cal destacar el fet que els alumnes no narren el seu passat sinó que parlen del present i del futur. Estudis de textos d'altres grups del mateix nivell educatiu ens permetran contrastar els resultats. Igualment, la recerca amb alumnes de cursos educatius superiors ens ajudarà a indagar sobre la capacitat per a narrar la pròpia història lingüística.

Els resultats de la investigació posen de rellevància l'interès de continuar amb altres estudis en la mateixa línia. La necessitat de fomentar una educació plurilingüe és un dels eixos que condueix actualment els nostres currículums. Tenint en compte que les representacions són socials i l'escassa edat dels alumnes de la nostra recerca, cal pensar que sens dubte ells estan manifestant el pensament dels pares i mestres. Conèixer les representacions de l'alumnat es manifesta, doncs, com un mitjà idoni per a reflexionar sobre el que esdevé en la pràctica de les aules.

Bibliografia

CAMBRA, M. (2000): "El pensament del professor: formació per a la pràctica reflexiva", dins CAMPS, A., I. RÍOS i M. CAMBRA (coord.): *Recerca i formació en didàctica de la llengua*, Barcelona, Graó, pp. 161-172.

CLERC, S. i CORTIER, C. (2008) : « De l'analyse des pratiques langagières et des représentations des langues chez des élèves plurilingues à leur prise en compte dans l'espace scolaire », in CANDELIER, M. i altres (dir.) *Conscience du plurilinguisme : pratiques, représentations et interventions*. Ed. Presses Universitaires de Rennes. pp. 151-165.

COSTA, A.; JUAN, C. i RIBERA, P. (2008): "El multilingüisme des del bilingüisme: les representacions dels estudiants de Magisteri envers la diversitat lingüística" dins BLAS, J.L. i altres: *Discurso y sociedad II*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 629-640.

COSTA, A.; DEL POZO, M; RIBERA, P.; GARCÍA GÓMEZ, M; GARCÍA PASTOR, Mª D.; FERNÁNDEZ, M^a. J. i COLOM, F. (2009): "Les representacions dels estudiants de Magisteri sobre la formació inicial en llengües i la seua didàctica", dins BELTRÁN, J.: *Escenarios de Innovación: educación y cultura común*, Alzira (València), Germania, pp 89-108.

DEVELAY, M. (1992): *De l'apprentissage à l'enseignement*, Paris, ESF.

PERRENAUD, C. (1997): *Enseigner l'écriture*, Genève, Université de Genève

DURKHEIM, E (1947): *Les règles de la méthode sociologique*, Paris, P.U.F

IGLESIAS, A. (2000): "Les representacions de llengua entre els futurs professors de llengua", dins CAMPS, A., I. RÍOS i M. CAMBRA (coord.): *Recerca i formació en didàctica de la llengua*, Barcelona, Graó, pp. 183-189.

JODELET, D. (1989): *Les représentations sociales*, Paris, P.U.F.

MANNONI, P. (1998): *Les représentations sociales*, Paris, P.U.F.

MOSCOVICI, S. (1961, 1976): *La pschanalyse son image et son publique*, Paris, Press Universitaire de France.